

GOFAL CASGLIADAU EGWYDDORION MYNEDIAD I EITEMAU'R CASGLIADAU

Cyflwyniad

Mae'r ddogfen hon yn amlinellu'r egwyddorion o ran mynediad i eitemau'r casgliadau sy'n cael eu dal gan Lyfrgell Genedlaethol Cymru (LIGC). Fe'i hysgrifennwyd o safbwynt cynnal mynediad i bawb byth bythoedd. Mae gan LIGC amrediad eang o gasgliadau mewn amrywiol fformatau cyffyrddadwy, sy'n cynnwys mwy na 5 miliwn o lyfrau a chyfnodolion, 40,000 o gyfrolau llawysgrifau, 4 miliwn o ddogfennau archifol, 1 miliwn o ffotograffau, mwy na miliwn o fapiau, 60,000 o ddarluniau a 4,000 o weithiau celf mewn ffrâm. Erbyn heddiw, mae yma hefyd ystod eang o gyfryngau sain a delweddau symudol ynghyd â swmp o wybodaeth sy'n prysur dyfu ar ffurf ddigidol.

Ers sefydlu'r Llyfrgell yn 1907, mae'r angen i gadw a diogelu ei chasgliadau wedi'i gydnabod fel cyfrifoldeb sylfaenol neu 'swyddogaeth graidd'. Sefydlwyd yr Uned Gadwraeth ym 1912 ac ers hynny bu'n ddiwyd yn galluogi mynediad parhaus i gasgliadau. Mae wedi cyflawni hyn trwy driniaethau cadwraethol, sy'n cynnwys atgyweirio eitemau wedi'u difrodi a chryfhau eitemau bregus, yn ogystal â rhaglenni 'cadwraeth ataliol'. Mae cadwraeth ataliol, a ddisgrifir hefyd fel 'cadwedigaeth', yn sicrhau nad yw eitemau yn dirywio, waeth pa mor hir y'u cedwir, trwy eu storio mewn deunydd pacio neu flychau diogelu dan amodau amgylcheddol diogel sy'n addas i'w fformat, a thrwy eu trin a'u trafod yn gywir.

Mae'r Llyfrgell Genedlaethol yn dal ei chasgliadau mewn ymddiriedolaeth ar gyfer y genedl ac mae'n gyfrifol am ddiogelu'r eitemau yn ei gofal ynghyd â darparu, hyrwyddo ac ehangu mynediad at y deunydd hwn, boed yn gyffyrddadwy ac analog neu'n ddigidol. Mae'r Llyfrgell o'r farn bod dirprwy-gopïau da yn ffordd werthfawr i gynyddu mynediad at gasgliadau, p'un ai ar gyfer defnyddwyr o bell ar-lein neu ar gyfer diogelu eitemau neu ddeunydd bregus y gofynnir amdanynt yn aml gan ymchwilwyr. Fodd bynnag, ni all dirprwy-gopïau, ym mha ffurf bynnag, gymryd lle'r gwreiddiol bob amser. Os ydynt ar gael, mae dirprwy-gopïau effeithiol yn lleihau'r risgiau posibl i eitemau corfforol cyffyrddadwy, yn enwedig yr eitemau mwyaf bregus a diffygiol neu'r rheiny a ddefnyddir yn gyson, yn unol â datganiad UNESCO bod "digido yn fodd i ddiogelu dogfennau rhag dirywio gan fod llai o drin a thrafod arnynt". Am y rhesymau hyn i gyd, mae defnyddwyr ar safle LIGC sy'n archebu eitemau a ddynodir yn hynod werthfawr, bregus neu mewn perygl neilltuol o ddirywio trwy newidiadau atmosfferig wrth gael eu symud o'r storfa, yn cael eu cymell i roi manylion ychwanegol i staff i'w helpu i ystyried y cais. Yn ogystal â galluogi'r Llyfrgell i wneud penderfyniad gwybodus ynglŷn â'r cais penodol, mae'r wybodaeth hon yn help i ddeall gofynion y defnyddiwr yn well ac i gynllunio ar gyfer y dyfodol.

Mae profiadau diweddar y Llyfrgell wedi dangos y gwerth sylweddol sydd i ddefnyddio technegau cadwraeth traddodiadol ochr yn ochr ag arbenigedd digido i greu adnoddau digidol i hyrwyddo ymchwil newydd ac amcanion dysgu, gan gynnwys anghenion busnes (megis tystiolaeth ffiniau), ymchwil gymunedol ar ffynonellau megis Mapiau'r Degwm, a chreu ffacsimiliau o lyfrau llawysgrifau canoloesol ar gyfer gweithgareddau ymestyn allan a dysgu. Y cam cyntaf yw atgyweirio a pharatoi llawysgrifau bregus ar gyfer eu digido, yr ail yw creu dirprwy-gopïau ohonynt o ansawdd uchel, tra bod y broses gyfan yn cael ei goruchwylio gan

arbenigedd cadwraethol a bod y deunydd gwreiddiol yn cael ei drin yn grefftus i sicrhau ei fod yn goroesi cyhyd ag y bo modd.

1. Diffiniadau

At ddibenion y ddogfen hon, diffinnir mynediad i gasgliadau fel a ganlyn:

- Mynediad uniongyrchol at ddeunydd gwreiddiol yn ystafelloedd darllen LIGC
- Mynediad at ddirprwy-gopiâu trwy systemau electronig, microffurfiau a ffacsimiliau
- Archebion reprograffig a digido ar-alw

2. Egwyddorion

- 2.1 Dylai defnyddwyr ddisgwyl mynediad rhad ac am ddim a heb unrhyw gyfyngiadau i gasgliadau'r Llyfrgell yn yr ystafelloedd darllen ac ar-lein. Dynodir manau penodol mewn ystafelloedd darllen ar gyfer defnyddio mathau arbennig o eitemau.
- 2.2 Gwneir pob ymdrech i ddarparu mynediad uniongyrchol at ddeunydd y casgliadau, ond lle mae dirprwy-gopiâu o ansawdd uchel ar gael bydd defnyddwyr yn cael eu cymhell i ddefnyddio'r rhain yn lle'r eitemau gwreiddiol.
- 2.3 Mae'n bosibl y byddai ceisiadau i weld rhai eitemau yn golygu ystyriaeth ychwanegol gan staff y Llyfrgell, fel y nodir yn 3.1 isod.
- 2.4 Er bod yr ystafelloedd darllen yn cael eu goruchwylio, bydd defnyddwyr yr eitemau hynny sydd angen ystyriaeth ychwanegol yn cael eu goruchwylio'n fanylach.
- 2.5 Pan nad yw defnyddwyr yn gallu cael mynediad uniongyrchol at eitemau o'r casgliadau, bydd LIGC yn gwneud ei gorau glas i sicrhau mynediad trwy ffyrdd eraill, e.e. gosod yr eitem mewn cas gwydr, neu trwy gyfryngwr (megis staff cadwraeth yn troi'r tudalennau).
- 2.6 Ar hyn o bryd nid yw'r catalog ar-lein yn nodi'r ystyriaethau ychwanegol a allai effeithio ar fynediad i eitemau y dymuna defnyddwyr ofyn amdanynt ond mae'r Llyfrgell yn gweithio tuag at ddiwallu'r angen hwn mor fuan â phosibl. Mae rhestr o eitemau a allai gael eu heffeithio yn cael ei llunio ar hyn o bryd, yn seiliedig ar y meini prawf yn 3.1 ac ar asesiadau cadwraeth parhaus.
- 2.7 Pan fo staff neu ddefnyddwyr yn sylwi ar gyflwr corfforol gwael neu ddifrod i eitem y gofynnwyd amdano, dylid rhoi gwybod am hyn fel bod staff y Llyfrgell yn gallu cymryd camau adfer. Gall hyn olygu bod yr eitem yn dod o dan yr ystyriaethau a restrir yn 3.1

3. Ystyriaethau Ychwanegol

Tra bod y rhan helaeth o eitemau'r casgliadau ar gael am ddim i'w hastudio yn yr ystafelloedd darllen, neu ar gyfer archebion reprograffig heb gyfyngiadau, weithiau bydd rhaid ystyried ymhellach cyn caniatáu mynediad i eitemau penodol o'r casgliadau. Gall y rhesymau am hyn gynnwys, ond nid yn gyfyngedig i'r canlynol:

- Yr eitem yn hynod werthfawr (hen, unigryw, prin) ac o arwyddocâd diwylliannol pwysig, a/neu fod y cyflwr corfforol yn wael a bod y risg o ddifrod wrth drin a thrafod neu wrth ddod i gysylltiad â newidiadau amgylcheddol yn sylweddol.
- Gweithredu cyfyngiadau penodol ar fynediad, megis deddfwriaeth Diogelu Data neu eithriadau Rhyddid Gwybodaeth
- Yr eitem yn anarferol o anodd ei hadalw: e.e. oherwydd adleoliad dros-dro neu rwystrau i fannau storio, neu ffactorau eraill gan gynnwys benthyciad allanol, arddangosfa neu fod yr eitem yn y broses catalogio

3.1 Ceisiadau am eitemau sydd angen ystyriaeth ychwanegol

Dylai darllenwyr lenwi ffurflen ‘Mynediad i Eitemau o’r Casgliadau: ystyriaethau pellach’ fel rhan o’u cais am eitemau sydd angen ystyriaeth ychwanegol. Bydd y wybodaeth a roddir ar y ffurflen hon yn sail ddeallus i’r penderfyniadau a wneir ynghylch y cais penodol a bydd yn helpu’r Llyfrgell i ddeall anghenion ei defnyddwyr, llywio dirprwy-greadigaethau’r dyfodol a rhaglenni triniaethau cadwraeth. Yng nghyswllt archebion reprograffig, dylai aelod o’r tîm ymholiadau lenwi’r ffurflen hon ar ran y defnyddwyr.

Dyma resymau posibl am fynediad i eitemau gwreiddiol:

- **Dirprwy-gopi ddim ar gael neu’n anaddas ar gyfer anghenion y defnyddiwr:** Tra bod gofal mawr yn cael ei gymryd i greu dirprwy-gopiau o ansawdd uchel at ddibenion ymchwil a reprograffeg, nid oes modd bob amser i ail-greu natur swyddogaethol neu brofiad corfforol yr eitem wreiddiol yn ei chyfanrwydd. Felly, mae’n bosibl y byddai defnyddwyr angen mynediad i eitemau gwreiddiol ar gyfer eu hymchwil. Pan fo cais yn ymwneud ag eitem fregus neu risg uchel lle nad oes dirprwy-gopi ar gael, bydd y Llyfrgell yn ystyried creu dirprwy-gopi fel rhan o’i chynllun gweithredu.

3.2 Categoriâu asesu

Categori Asesu	Enghreifftiau	Camau Angenrheidiol
Categori A	Eitemau o werth arbennig (hen, unigryw, prin) ac o arwyddocâd diwylliannol pwysig a/ neu fod y cyflwr corfforol yn wael a bod y perygl o ddifrod trwy drin a thrafod yn sylweddol	Cwblhau ffurflen ‘Mynediad i Eitemau o’r Casgliadau: ystyriaethau pellach’, yn cynnwys llofnod aelod staff awdurdodedig. Gall y dosbarthu gymryd mwy na’r amser arferol o ystyried gwerthuso eitemau cyfyngedig a/neu ymaddasu i’r amgylchedd. Efallai y byddai angen caniatáu 24 awr rhwng y cais a’r trosglwyddo i’r ystafell ddarllen.

Categori B	Pob eitem arall lle mae dirprwy -gopiâu da ar gael.	Dim angen llofnod, ond dylai staff argymhell y defnydd o ddirprwy gopiâu.
Categori C	Cyfyngiadau am resymau eraill, megis y rhai a restrir yn 3.3	Cysylltu â'r aelod staff perthnasol.

4. Copïo hunanwasanaeth a ffotograffiaeth

4.1 Copïo hunanwasanaeth

Mae mynediad i ffotogopiwyd hunanwasanaeth lle gall darllenwyr wneud copïau o gasgliadau print ôl-1910 ar gael yn ystafell ddarllen y gogledd yn unig. Ar gyfer deunydd print cyn-1910 ac eitemau o ystafell ddarllen y de, rhaid defnyddio'r gwasanaeth ffotocopi.

4.2 Ffotograffiaeth yn yr ystafell ddarllen

Caniateir i ddarllenwyr ddefnyddio'u camerâu eu hunain i wneud copïau yn yr ystafell ddarllen.

Dylai staff yr ystafelloedd darllen wneud yn siŵr bod eitemau'n cael eu trin a'u trafod yn gywir a bod cyfarpar cynnal a standiau copïau addas yn cael eu defnyddio.

Caniateir i ddarllenwyr ddefnyddio golau sydd ar gael yn unig ar gyfer ffotograffiaeth. Ni chaniateir golau ychwanegol gan gynnwys fflacholau.

Os yw darlennydd yn dymuno tynnu llun o eitem mewn categori dan gyfyngiad, rhaid nodi hyn ar y ffurflen 'Mynediad i Eitemau o'r Casgliadau: gwybodaeth bellach' cyn llofnodi a throsglwyddo.